

Lehota János

A Semmiség költője volt

(Elgondolkodás Pék Pál életmű-kötete kapcsán)

Pék Pál költői világát már életében nagyon zártnak éreztem, mint ahogy a sok évtizedes közelségben az embert is ilyennek ismertem. Váratlan halálával azonban már a lezárttság körébe is került megannyi alkotó társaként. Mindig izgalmas kérdésnek tartottam legnagyobb költőink, Petőfi, Ady, József Attila halálának sorsszerűségét, hogy egy nagy történelmi paradigmaváltás mennyire le is zárta életművüket. Gondoljuk el, Petőfi a szabadságharc bukását követően a Kiegyezés korában is évtizedeket élhetett volna. Ady pedig, Sütő András hetvenkilenc éves korában bekövetkezett halálát figyelembe véve, 1956 halottja is lehetne ugyancsak hetvenkilenc évesen, nem is beszélve arról, hogy József Attila akkor ötvenegy éves koráig nemcsak nagy változásokat érhetett volna meg így, Ady kortársaként, hanem lényegében még ennyire fiatalon további évtizedek állhattak volna előtte. De számos nagy alkotónk életművével kapcsolatosan is elmondhatjuk, hogy a történelmi változás zárta le életművüket, és ez a körülmény meg is határozta értelmezésüket, megítélésüket, ugyanis éppen ezen összefüggés alapján értelmezzük és ítéljük meg azokat az alkotóinkat, akik viszont több korszakot is átíveltek életükben.

Költőink életművét tehát a lezárt történelmi

korszakok párhuzamával is vizsgálhatjuk, mert ily módon a Semmit, a Semmiséget teremtettük meg, amiért is Petőfi is, Ady is a Semmiségbe kerültek volna, ha sorsuktól az életre ítéletet kapják. Ez az összefüggés azt a gondolatot veti fel történelmünk zárt korszakainak vizsgálatához, hogy ezáltal annak tartalmát és következményeit kell tudomásul vennünk, hogy az új korszakainkkal mindig negligáltuk az előző korszakainkat. A mi történelmünk nem a régi korszak méhében megszülető értékrend felszabadítását jelentette az új korszakban, hanem így lényegében minden régi érték teljes tagadásával kezdtünk mindenkor új korszakot, pedig Robinson példája éppen azt tanította, hogy a megfeneklett hajó roncsai között lehet keresni és találni olyan értékeket, amelyeket szükséges is átvinni az új életbe. Csak proponálhattam a kérdést annak vizsgálatához, hogy amennyiben olyan zárt korszakok alkotják történelmünket, amelyek teljesen negligálják az őt megelőző korszakokat, akkor azáltal a Semmiségben, illetve a virtuális világban való létezés válhatott létalappá. Mint ahogy azt is, hogy erre a létezésre elsősorban költőink reagáltak érzékenyen, hiszen Hamlet sorsára jutottan a kizöklent idő helyrehozásának lehetősége, de

még reménye is elveszett számukra. Így nemcsak sorsukat, értéküket is az a Semmi határozta meg, ami a múlt–jelen–jövő ilyen összefüggésében a Semmiséget, a virtuális létalapot teremtette meg. Pék Pál zárt világának értelmezéséhez azt az életvalóságot is felidézem, hogy a polgári világrend megszületésével és létezésével az Ember lényegében a maga színházát építi fel annak jelmezeivel és díszleteivel. Ennek összefüggésében mondtuk azt, hogy a nemzetállam is a maga színjátékát játssza, ha úgymond maga írja a színjátékát, amihez maga tervezi a jelmezeket, és alkotja meg annak díszleteit. Amelyik Ember és amelyik Nemzet a polgári létben így megszületett és létezik, az tudatában is van annak, hogy egy nagy színjátéknak a részese, és hogy abban a maga színjátékát játssza. Ennek értelmében pedig mindig ugyanazt játssza - mint ahogy a legnagyobb írók is mindig ugyanazt írták -, hiszen hogy tudatában van polgári, illetve nemzetállami létének, ha jelmezt váltott is, ha díszletet változtatott is, akkor is ugyanúgy már csak színjátékot játszik, márpedig a színház teljesen sohasem dobja el jelmezeit, nem pusztítja el díszleteit. Lényegében ezekből az elemekből építi fel a másik, az új darab színi világát is. Ennek értelmében a Semmi, a Semmiség szóba sem jöhet, hiszen a Létezésnek ezt a tartalmát maguk alkották meg, illetve paradox módon majd éppen itt születik meg a valóságos Semmiség, hogy Isten teremtett világában az Ember végül is hazug, hamis színjátékot is csinálhatott és csinált is magának. A Semmit tehát a polgári világrend kezdőpontjaként a polgári illetve polgári nemzetállami létezés viszonylatában értelmezzük. Ennek megteremtése tudatában ugyanis elgondolkodhatunk azon, hogy az Ember végül is semmit sem teremt, ha Isten nélkül, vagy Istent imitálva cselekszik. Bán bán - értelmezésem lényegi tartalmát jelentette annak tételezése, hogy nem léptünk a nemzetállami létezésbe, ily módon a Semmiben, a virtuális világban maradtunk, és ebből következett, hogy olyan történelmet írtunk, hogy mindig a Semmibe léptünk vissza, ahogy a megtett lépésünkkel az előző rendszert teljesen negligáltuk. Ezzel az évszázados elmaradással viszont elértük a polgári világrend ama színházi világát a semmiről, amit éppenséggel az előrelépéseikkel teremtettek, bár az is igaz, ezek a díszletek évszázados távolságban

vannak a mieinktől. De amiről e helyütt csak utalásszerűen szólhatok, hogy mindig voltak közöttünk olyan nagyságok, akik Ady szavával élve évszázadokkal „előreszaladtak”, akik ily módon egyszerre megélhették a lét eme két végpontját, ha Isten kezét eleresztve Emberként gondolkodtak. Számomra ők a Semmi magyar költői. Csokonaival kezdem a sort, mert ő írta le azt a képet előbb, amit József Attilától ismerünk. „Látod-e melly kicsiny itt a föld, félrésze vizekkel / Béfoglalva setét zölde, félrésze világos, / S mint félérésű citrom hintálva tulajdon / Terhe nyomásától, lóg a nagy semminek ágán.” (Dr. Földiről egy töredék 25-28. sor). Petőfi csak egy Ember utáni létben istenülhetett, hiszen „puszta pusztát” látott, ezért ebben a való világban jelmezt öltött, hogy színészként valóságosan játssza el azt a szerepét színházában, amit maga írt meg magának. Ady halálra keseregte magát a széttört világban, hogy a „semmitem” illesse meg fenséges énjét. József Attila pedig már elutasított magától mindenkit és mindent. Számára a semmi úgy lett valóságos, hogy benne minden létező valóság hazuggá és hamissá vált: „csak ami nincs, annak van bokra”. Babits végül is a Semmiben összegezte költői lényegét Jónásában, csak Istenhez nyújtotta oda kezét. Kosztolányi is a Semmi végpontjába jutott, csak ő férfi módra szembenézett a „semmiséggel”, hogy hinni tudott az „élet örök kincsében”; „az arcomat kezembe rejtem, / s elnyúlok az üres sötétben, / a mélyen - áramló delejben.” Beszélhetnénk még arról, hogy Mikszáth nagy realista regényeiben, Jókai Kiegyezés utáni négy nagy regényében lényegében a Semmi jelenti a valóságot, hogy Móricz balzaci nagyságú regényvilágában a Semmi történik, mert nem történik semmi sem a valóságban, amiről az irodalomnak kellene szólni. Becket Godot-ra váró alakjai „iszonyúnak” tekintik azt, hogy semmitem történik, miként Csehov nővérei is szenvednek ebben a Semmiben, ahonnan nincs kilépés, mert a múlt Moszkvájába nem indul vonat, hogy arra jegyet is lehessen váltani. Csehovot azért is megidéztem, mert az ember infantilizálódását ő hozta legteljesebb összefüggésbe a Semmiben való létezéssel. Azzal a létállapottal, hogy az ember nem akar, vagy nem is tud a természet törvényeinek engedelmeskedve átlépni egyik paradigmájából a másik paradigmájába, ahogy azt Shakespeare a „hét kor” megélésével még az élet színházának tekintette.

Csehov alakjai megálltak a boldog gyermeki létük paradigmájában, amikor is a jelenben az történik, hogy a múlt paradicsomának fáit kivágják. Így aztán a világ lökdösi őket lényük ellenére. Vagy éppen maguk álltak meg Ványa bácsi módjára egy paradigmában, hogy valamit vagy valakit szolgáljanak, hogy aztán gyermeki létben maradván legyenek „bácsik”, akik elmulasztottak élni, mert úgymond elvették tőlük az életet. Ezen az alapon elgondolkozhatnánk mi is ezer éves gyermeki létünkön, ahogy Széchenyi minősített minket, és azon is, hogy akkor infantilis népként minket meg a világ történelme lökdösött.

Mindezen gondolatokat azért szántam elmondani, mert figyelemre méltónak tartom azt a körülményt, hogy Pék Pál a reprezentatív életmű-válogatásának adta azt a címet: Arccal a Semminek. Már akkor elgondolkozott a cím. Hogyan értelmezzem az ő semmijét, hiszen a Semmi ontológiai helyénél fogva kétirányúan a Végtelenség is foglalhatja, ahogy azt Goethétől és Madáchtól is megtanulhattuk; Isten teremtő tevékenységéhez, vagy az Ember alkotó és magát megteremtő lényéhez kapcsoljam-e ezt a semmit. A távoli jövőbe is előreszaladt költőnek tekinthetem-e, aki magyar jelenének semmiségében és semmiségétől kesereg, vagy egy múltjának paradigmájában megrekedt „Ványa bácsinak” lássam, aki okot keres - az pedig talál is - arra, hogy mi lehetett volna, hogy nem az lett, így aztán ami lett, azt fölöttébb kevésnek, jelentéktelennek tartja. „Kutyától a végeken”, olvashatjuk a kiemelt sort az Arccal a Semminek című versében. Önarckép lehet a Rét bohóca: „rongyolt hittel / csillag üszkösültén / rét bohóca tőled elszököm / vissza tán a végzetlen Egybe / hol hozzád többé / nem lesz majd közöm.” Kosztolányi sorát választotta mottónak - „Annál mi van, a Semmi ősebb” -, hogy a semmibe való átváltozást élte meg: „hitte bár mit megkapott: / létezése tiszta vágyát, / árnyéktalan lépteit, / távolodón azt az asszonyt, / kit árvasága hazahítt, / ki préda lett egy túlvilági / lakomán, és ott bolyong, / hol az álom önmagáért / nem ölt többé alakot.” Pék Pál Semmijének értelmezését tanulságosnak tartom. Azért tanulságosnak, mert költői világának zárt rendszerében azt a zárt létezést ismerhetjük meg, amelyik nem tudta felépíteni a maga elképzelt-vágyott létezését, és ez a létállapota vált világlátásává

is. Megmaradt 1956-ban a tizennyolc éves korának sérelmében, akit kitiltottak a gimnáziumból, akit nem vettek fel az egyetemre, mert a fiatalság szabad szellemével gondolkodott. Kiheverhetetlen és gyógyíthatatlan sebet kapott, illetve így pontosítom, hogy kaphatott, mert aztán le is érettségizett, főiskolára is járhatott, majd egyetemi diplomát is szerezhetett. De gondoljuk el, mekkora sebeket kapott az a Dosztojevszkij, akit halára ítélték, majd Szibériába száműztek, az a Szolzsenyicin, akit a Gulagra vittek, az a Kertész Imre, akit a haláltábor poklába löktek. Ilyen ütésektől sem rekedtek meg abban a paradigmában, mert a lélek hatalmas erejét és tisztaságát megőrizték, így a megjárta poklok mélyéről is a humánus igazgyöngyét hozták fel. De Csokonai, Petőfi, Ady, Babits, Kosztolányi lezárt életműveik is úgy szólnak a Semmiről, hogy végigjárva a maguk életútját szinte a halál torkáig az Életről daloltak. Csehov alakjai „tűrik” sorsukat, Beckett Vladimirja és Estragonja „maradnak” és „várnak” Godot-ra, mert ürességbe kerülten is a valaha megélt értékek tartják bennük az életet. És nem vádoltak senkit sem pokolbéli útjuk szenvedéséért. Az irodalom ugyanis azt tekinti emberi tartalomnak, hogy magadra mutass, hogy a Cet gyomrába kerültél, hogy magadat hibáztasd, hogy „se késed nincs, se kenyered”.

Pék Pál Arccal a Semminek költői életművét a megnemélt élet tükrének tekintem. Nem Ványa bácsiként nem élte meg életét, mert Ványa bácsi az értékben való létezés hitével odaadta a „maga létezését”, aki így utólag ismerhette fel élete elvesztését, hogy az értéktelenségben létezett. Pék Pál esetében az történhetett a vágyott érték elvesztésével, hogy Pék Pál nem lépett bele az életébe. Ott maradt azon a lélekpontra, ahol elképzelt vágyott életútját, vágyott létezését. Az ütést követően kapott életet nem töltötte meg lelkével. Abban az ürességben maradt, amit „mások” tettek üressé, és azokat a másokat már meg tudta nevezni. Amit viszont életútján csinált, nem tekintette életének, amit ebben a tartalomban kapott, nem tartotta értéknek. Így tette az ürességet teljessé. „Múltadból már kihajolsz, de / nem vagy itt, csak mint a fa / tél öklében, / bomlottan, mint / világok ág-boga.” (Légszomj)

Úgy ítélem meg, hogy nagyon gyakori, egyre

gyakoribb és általánosabb az a léthelyzet, amit Pék Pál létállapotában megidéztem. Valamennyien ismerhetjük azt az állapotot, hogy lélekben vagy szellemben, vagy egész lényünkben nem vagyunk ott, ahol vagyunk. Ha viszont ez a lélekállapot az élet tartalmát felölelő egészzé lesz, már kóros esetté válik. Kórossá, mert ez a lélekállapot is értéket alkot, csak hogy a valóságot nem tudomásul véve a virtuálisnak adja a lelkét. Pék Pál cselekvő élettartalmáról is elmondhatjuk, hogy megteremtett értékei tanárként is, szerkesztőként is jelentősek, csak soha nem tudott vele azonosságban lenni. Számára akkor volt annak értéke, amikor az még nem teljesült, márpedig teljesült, vagy akkora lett értéké, amikor már nem volt meg, hiszen valóságosan nem becsülte azt. Pedig képzett tanár volt, aki évtizedekig nem középiskolában tanított, de egyetemen is diplomázott, hogy gimnáziumi tanár lehessen. És a Pannon Tükör létrehozásával is régóta dédelgetett álmát valósította meg, de aztán, amikor a vágya teljesült, valahogy a szerkesztői munka sem izgatta már, és átadta Péntek Imrének. Az ott és akkor bentléte szerinti azonosság, tehát az Élet hiányzott belőle. Ezért láttuk és ismertük „nehéz” embernek. Megmaradt kamasz gyereknek, aki örökös hiányérzetben él, mert mire megkapta azt, amire vágyott, akkora már értékét veszítette az, akkor már más vágyak elérése sarkallta. Kiteljesedett infantilizmusával megtévesztően hatott, hiszen valóságos értékekben mutatkozott meg, de sohasem lehetett tudni horizontját, hogy ki beszél, honnan beszél, illetve, hogy kivel és kinek beszélünk. A Bábu című verséből idézek: „Szó mögött a fájdalom, /nemlétednek lecsupasztott / ábrája egy tört idol, / bábu, ami már nincs sehol, /behomályló vadvizeken, / mint az álom, kóborol, - / versed is, akár az egek / mezején a húnnyó fény, / káprázatok szobra, mint a /galambhulladékkal a tér, / ahogy ráng a szél öklében / kő és árny a mozdulat, / s kiforog az én az énből / por lesz csak és néma, vak / kiáltásba falazott, ki / tudja már, hogy semmi ok / való helyett, merülőben / őrizni a látszatot.”

A Semmiben való lét ilyen infantilizmusa azért is tanulságos, mert bár értékeit negligálja, mindig „ugrana is a jó szóra”. A nem a valójában létező ember - nép is - naiv hitűvé lesz, amennyire makacsul ellenkezik, olyan könnyen elcsábítható

és szolgáló is. Mann a római úr magatartásában megmutatta a makacs ellenkezés ilyen átfordulását, következképpen az embernek, nemzetnek is az azonossága felé kell törekednie. Azonosságába, amit csak maga teremthet meg magának, és amit csak a maga cselekvő teljesítménye által közelíthet meg. Közelíthet, mert el nem érhet. Az emberi, de a nemzeti létnek is éppen ez a „tragédiája”, hogy sohasem válhat teljesen önazonossá. Ezért vagyunk Ember és nem Isten, és ezért vagyunk emberek és nem állatok. A valóságban való lét ily módon a nem-tökéletesnek, a nem-teljesnek a tudomásul vételét is jelenti egyben, de az embernek és a nemzetnek is ezen az úton kell járnia, haladnia, hogy közelítsen azon azonossága felé, amit magának kijelölt. A nem-valóságban való lét azonban a maga elvont eszmeiségével azonosulva olyan teljességnek, olyan tökéletességnek a valóságát várja el a világtól, de magától is, ami teljesíthetetlen, így a valóság mindig elégedetlenséget, kiábrándultságot jelent számára. Ez az elcsúszása teszi infantilissá is, hiszen mind jobban távolodik a létazonosságtól, hogy amit csinált, azt már értékteleníti, amit a világtól kapott, azt már keveselli. Ennek a folyamatnak következményeként a valóságból való fokozatos távolodással lényegében ki is ejti magát a valóságból. Kosztolányi verséből megérthetjük azt a „boldog szomorú” léthelyzetet, hogy valójában Egyet kell az embernek megcsinálnia, hogy a boldogság szent lelkületében létezve el tudja fogadni a „hivatalok packázásait, / S mind a rugást, mellyel méltatlanok / Bántalmazták a tűrő érdemet:”, mert ezt az „egyet” a „kincs” adat boldogságot nem pótolhatja semmiben emberi „termék”. Kosztolányi úgy érezte, rosszul választott életútjában, hogy végül is a Semmiséggel kellett szembenéznie. Pék Pál úgy vélekedett, hogy elvették tőle annak lehetőségét, hogy a boldogságéletútján végigmehessen, hogy a történelem tehet arról, hogy Semmiségben maradt, hogy a nem-teljes, nem-tökéletes emberi létbe nem lépett be. Így viszont, hogy a másoktól kapott és a maga által teremtett értékeket nem tudta valóságos életének tulajdonítani, a valóságos lét örökös hiányérzetében a Semmiben való lét ellentmondásos teljességét élte meg. Ebből a belső világból alkotta meg nagyon szervesen egységes költői életművét, Arccal a Semminek: „s jövendőknél ablakait /

berontja a vad huzat, / s szivárványos lobogásnak / kihamvad, / mert odafönt /szálkeresztek metszetében / fordul kézbe az a föld, / S csak a hó, / a hó ragyog, és /öröl egyre künn a fagy -- / Valami bár örök egyé, / valami bár széthasadt,” (Fagy)

A kívülmaradóknak eme Semmiségében megszületett költészet azonban csak megerősítheti bennünk az Élet igenlését. Az élet költészetének igenlését. Ennek horizontjából vélekedtem úgy, hogy annak a népnek, amelyik nem alkotta meg a nemzeti létezését, nem nemzeti az irodalma sem, mint ahogy aki nem tudott belépni a való Életbe, az csak látszólagosan szól a költő prófétai hangján. Pék Pál lezárt életműve kapcsán tehát elgondolkodhatunk a nemzeti és az emberi létezés kérdéséről, mert az a nép, amelyik a maga teremtette valóságos nemzeti léthelyzetének tudatában van, az nem kergeti a virtuális lét ábrándját, és nem másokat hibáztat léthelyzetéért. Az az ember pedig, aki a történelem viharai miatt elvesztette vágyott jövőjének lehetőségét, mert elvették tőle azt, az a való Élet teremtő erejével túl tud lépni azon a veszteségén, nem marad a virtuális világban, és nem vádol másokat. Ennek alapján tekintettem Pék Pál életművére. Azt az embert ismertem benne, aki a Semmiségben, infantilisan az Életen kívül maradt, így líráját is eme léttelen lét lenyomatának látom. Ez a líra azonban elgondolkodásra készítetett, hogy mégis mennyire emberi és mennyire magyar is ez a tartalom: Harang lódul ketté törten -- / S földre ver a pillanat: / lator-fára szegzi azt, ki /belőled még megmaradt, / ki menekül a látatlanba -- / És iszkolnak az angyalok, / házad ahogy házaddal a / semmibe majd leforog.” (Amit a hegyen hallani) ... „senki bár ki rá ismerne / senki képe-mása / torkában a halál lüktet / hatvan év magánya / s valami örök suhogás / hasít a hóból szárnyat /” (Mikor visszatér) ... „ s ki bújdokolt a sáson / bújdokolt a nádon / honnan szökött tudom / mivé lett már látom / önmaga talánya / visszhangtalan vészjel / semmítő semmiben birkózó a késsel /” (Veduta).

Pék Pál költészetéből tehát hiányzik az Élet. Pék Pál költészete nem az élet költészete. De költészet-e az, ami nem az Életet hirdeti. Az Élet igenlésével jutottam el a költészethez, a költőhöz. A költőhöz, aki a Semmiségbe zuhantan is az Életről dalol, aki az akasztófaig, a tarkólövés pillanatáig is az életben

maradást igenli. Nekünk vannak ilyen költőink, akik oda kerültek, abba az utolsó pillanatba, ahol már elnémul a költészet, mégis, az utolsó pillanatig is az Élet jelentette a költészetüket. Ezért is nem halhatott meg az a Babits, aki így írt végezetül: „ s, szavaim hibátlan / hadsorbba állván, mint Ő súgja, bátran / szólhassak s mint rossz gégémből telik / és ne fáradjak bele estelig / vagy míg az égi és ninivei hatalmak / engedik hogy beszéljek s meg ne haljak.” Meghalhat-e az a József Attila, aki mások boldogságáért reménykedve búcsúzott így az élettől? „Szép a tavasz és szép a nyár is, /de szebb az ősz s legszebb a tél, / annak, ki tűzhelyet, családot / már végképp másoknak remél.” És nem halt meg az a Radnóti sem, aki csak a halálát, embertelen halálát megidézve szólt költőietlenül a valóságról: „Tarkólövés. - Így végzed hát te is, - /súgtam magamnak, - csak feküdj nyugodtan.” Az élet utolsó pillanatában ugyanis még az élet költészetét láttatta meg, hogy 'virágzik' a türelem', a mélységesen emberi tartalom. Virágzik, tehát az utolsó pillanatig az élet felé mutatott, csak hogy a türelem az embertelen halálba fordulást várta ki, hiszen tudta, hogy az emberséget az embertelenség váltotta fel. Ezen a végső ponton írta így Radnóti - a költő - utolsó költői sorát: „Halált virágzik most a türelem.” Emeljük magasba az Élet dicséretét József Attila Ady emlékezete című versének zárlatával: „Verse törvény és édes ritmusában / kő hull s a kastély ablaka zörög, / eke hasít barázdát uj husában, / mert virágzás, mert élet és örök.”

Pék Pál lezárt költői életművének kapcsán tehát az élet és a költészet viszonyán gondolkodtam el, mivel hogy nem „nézője” voltam Pék Pál életének. Úgy láttam, hogy Pék Pál kívül maradván az Életen, a Semmiből nem teremtett világokat, ahogy ezt Csokonai a költő isteni attribútumaként megjelölte. A Semmiben maradt, a Semmit láttatta kívül is, belül is, a múltban is, a jövőbe tekintve is. Elgondolkodtatott ez, mivel hogy már nincs közöttünk. Elgondolkodtam verséletművén is, amit újfent elolvastam. És elgondolkodtam azon is, hogy tudom-e, mi is voltaképpen az élet értelme, és nem a Semmit hajszolom-e, hogy tudom-e, mi valójában a nemzeti lét, és nem igaz-e ma is Széchenyi ítélete gyermeki-infantilis létünkéről? És tudom-e, hogy mi is akkor a költészet, és akkor van-e egyáltalán feladata ma a költőnek ...